

УДК 821.161.2+746 (1880/1910)

Василенко Н.Є.

УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА КНИЖКА В КАТЕРИНОСЛАВІ (1880-1910-і рр.)

Розглядається історія розвитку української дитячої літератури в Катеринославі у другій половині XIX – на початку XX ст. в колекційному, культурологічному та історико-персонологічному аспектах.

Ключові слова: українська дитяча книжка, літературна казка, книговидавництво, «Трьомсин Богатир».

Рассматривается история развития украинской детской литературы в Екатеринославе во второй половине XIX – начале XX ст. в коллекционном, культурологическом и историко-персоналогическом аспектах.

Ключевые слова: украинская детская книжка, литературная сказка, книгоиздательство, «Тремсын Богатырь».

The history of the development of Ukrainian literature for children in Ekaterinoslav in the second half of XIX - early XX century in the collection of cultural and historical personalana aspects.

Key words: Ukrainian children's book, literary fairy tale, book publishing, «Tryomsin-bogatir».

Книгодрук – одна з яскравих сторінок української культури. У другій половині XIX ст., після Валуєвського циркуляру та Емського указу і особливо жорстокого наступу на культуру та освіту в Україні, становище української книги було дуже важким [7]. Саме у цей час з художньої літератури виокремлюється дитяча. Рушійною силою цього процесу стала жертвна праця українських діячів, яка сприяла народженню справді якісних і високохудожніх українських книжок для дітей [6; 15].

У фондовому зібранні Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького (далі – ДНІМ) зберігається колекція книжкових видань українською мовою творів художньої літератури для дітей, що вийшли у світ з-під верстатів друкарень Катеринослава у 1880-1910-і рр. Маленькі, невибагливо, але колоритно оформлені, книжечки не загубилися серед складних перипетій часу і посіли гідне місце серед пам'яток писемності, що засвідчують факт становлення та розвитку української дитячої літератури в краї. У списку домінують народні та авторські казки, оповідання, переклади дитячих творів класиків світової літератури, букварі, читанки, розмальовки [12]. Зібранні вони Д. Яворницьким, великим знавцем і шанувальником національної літератури (збереглося біля 20 видань із більш як сотні найменувань).

Широкою популярністю серед населення Катеринослава у 1880-і роки користувалися дешеві, невеликі за обсягом книжечки-«метелики» для дитячого

і народного читання, які видавав журналіст, редактор літературно-громадського тижневика «Степь» Олександр Іванович Єгоров (1850-1903) [1]. Саме він залучив до співпраці письменника-початківця Андріана Кащенко і у 1883 р. видав в Катеринославі його перше оповідання, написане в жанрі народного анекдоту, – «Жар-птиця, або З паном не братайся, в прийми не бери і жінці правди не кажи» – за підписом «А. Торішній», яке стало першою українською книжкою на Придніпров'ї [8]. Жар-птиця у східнослов'янській народній творчості – казковий птах із сліпучо-золотавим, мов жар, пір'ям, символ щастя, чогось величного, ідеального, чарівне перо якого завжди приносить удачу, щасливу долю. Ні впіймати, ні вбити Жар-птицю не можна, бо не можна вбити сили природи, що постійно відроджується. Назва книги стала символом невмирущості традиції української видавничої справи у Катеринославі, одному із головних центрів культурно-мистецького життя та просвітницького руху на Східній Україні, яку гідно розпочав і продовжив своєю творчістю А. Кащенко.

За сприяння О. Єгорова у 1885-1886 рр. окремими виданнями з'явилися дві літературні казки І. Манжури під псевдонімом Івана Калічки, написані у формі оповідання: «Як чорт шматочок хліба одслужував» та «Лиха Година», призначені для народного читання [10; 9]. Видав О. Єгоров і власні записи українських народних казок «Пуф. Дядя. На празник. Малорусские сказочки маленьким детям» (1885). Ці унікальні книжечки – зразки перших дитячих видань українською мовою у нашому місті. В умовах заборони і переслідування всього українського прогресивний культурний діяч, книговидавець О. Єгоров опікувався становленням творчості перших дитячих письменників краю, згодом класиків вітчизняної літератури – І. Манжури та А. Кащенко.

Біля витоків зародження української дитячої літератури в Катеринославі по праву стояв український поет, вчений-фольклорист Іван Іванович Манжура (1851-1893) [2]. Протягом 1885-1888 рр. він написав цілий ряд літературних казок: поеми-казки «Трьомсин Богатир», «Іван Голик», «Казка про хитрого Лисовина», віршовані казки за фольклорними мотивами «Лиха Година», «Чорт у наймах», «Злидні», «Батьківський заповіт», казкові оповідання «Не судьба, а щира правда», «Червоний горицвіт», «Як ми з дідом багатіли, а батька ще на світі не було», які не були видані за життя автора через заборону цензурою. Всі його казки – захоплюючі й цікаві, веселі й трішки сумні – про щастя, радість, вічну людську надію в те, що добро, чесність, безкорисливість переможуть зло.

Так, оповідання-казка «Лиха година» має традиційний для всіх казок народів світу сюжет – про долю бідного та багатого братів, які протиставляються між собою, про стосунки між ними, в яких бідний перемагає. Події, описані в казці, відбуваються напередодні великого християнського свята – Великодня, або Паски, – якого завжди з нетерпінням чекали діти, мріючи про подарунки. Казка висміює злотворців і прославляє тих, хто чинить добро, вчить любити і шанувати ближнього, дарує надію на краще життя. Присвячувалася вона дітям подружжя Єгорових – донькам Ніні, Катерині та синові В'ячеславу, яких поет лагідно називав малими Ягоровчатами. Книжка була подарунком казкаря до Великодня усім дітям Катеринослава. У фондах ДНІМу зберігається примірник видання казки з дарчим написом автора

дружині О. Єгорова: «Многоуважаемой Софье Васильевне Егоровой – признательный Ив. Каличка». Нині вона експонується в музеї «Літературне Придніпров'я» в інтер'єрному комплексі «Редакція катеринославського тижневика «Степь».

Родину катеринославського юриста та І. Манжуру поєднувала міцна дружба та спільне захоплення літературною працею. Він часто заходив до придбаної Єгоровими на проспекті книгарні (нині – пр. К. Маркса, 40), де протягом 1885-1886 рр. містилася редакція газети «Степь». Тут продавалися видання казок І. Манжури, А. Кащенко, О. Єгорова та єдина прижиттєва збірка І. Манжури «Степові думи та співи». Поезію «Мати» він присвятив С. Єгоровій, педагогові, просвітительці, завідуючій міської громадської бібліотеки.

Герой народних казок, легенд, реальних історичних подій, майстерно інтерпретованих І. Манжурою в однойменній літературній твір – поему-казку «Трьомсин Богатир», живе в літературі Придніпров'я не одне століття, уособлює найвищі неперехідні духовні цінності, які шануються в усьому світі, згуртовує українців і водночас єднає з іншими народами. Цей образ назавжди увійшов в історико-культурний простір Дніпропетровщини, є гідним втіленням історії і слави запорозького козацтва, монументом віковичній мрії людства про найдорожче – про щастя, любов, вірність, справедливість, свободу, про торжество добра над злом, світлих почуттів над темними силами.

Трьомсин – хоробрий, сильний духом, вірний і надійний захисник усіх покривджених і знедолених. Саме таким відтворив свого героя у поемі-казці І. Манжура. В основу її сюжету покладені народні легенди, перекази, казки про запорозьких козаків, богатирів [18, с. 111-117, 228-231]. За народною уявою, усі запорожці були героїчними людьми, лицарями, богатырями, здатними на великі подвиги. Головне те, що в основі захоплюючого сюжету лежать реальні події – загадкова історія про предків катеринославського земського діяча Івана Григоровича Василенка, нащадка козацького старшини Григорія Івановича Василенка, який отримав у запорожців прізвисько Трьомсин [13].

Казкові події письменник переніс у часи запорозького козацтва: троє сторожових запорожців знаходять в степу хлопчика-немовлятку, якого викрав із царської сім'ї Змії і залишив на вірну смерть в орлиному гнізді. Вони дають йому ім'я Трьомсин (син трьох батьків) і виховують з нього справжнього лицаря, який здійснює героїчні вчинки в ім'я людей. Твір закінчується перемогою Трьомсина та його синів над Змієм і радістю людей з приводу перемоги над зловорожими силами. У казці відбилися погляди письменника на сучасний йому несправедливий лад. Вона мала певний суспільно-соціальний підтекст, тому писалася не скільки для дітей, як для дорослих. І. Манжура мав за мету засобами поетичного слова оживити образи лицарів-богатирів, він писав, що за народною уявою богатырі з'являються повсякчас.

Свій твір І. Манжура під псевдонімом Іван Каличка збирався опублікувати 1886 р. в Катеринославі за сприяння О. Єгорова. Київський цензурний комітет відразу ж заборонив видання. Незадовго до смерті він підготував ще один текст із правками, спрямованими на поліпшення твору, який продав разом з іншими

рукописами своїх творів катеринославському видавцеві В. Є. Алексєєву. Та казка так і не була видана, хоча й мала дозвіл цензури на друкування за умови збереження російського правопису. Після смерті письменника завдяки журналісту М. В. Бикову (1857-1917) казка з посвятою «Шановному Івану Григоровичу Василенкові» була вперше надрукована 1913 р. в катеринославському часописі «Дніпрові хвилі» [17]. Окремою книжкою в оформленні художника М. Погрібняка та з графічними малюнками І. Стеценка була видана у Катеринославі в 1917 р. [14]. Ці два унікальні видання зберігаються у зібранні ДНІМу. Ім'я Трьомсина заслуговує на увічнення в людській пам'яті не тільки в слові, а й в усіх жанрах мистецтва, зокрема створенням пам'ятника духовному лицарю Придніпров'я.

На початку ХХ ст. казковий жанр продовжує розвивати український художник, письменник Василь Онисимович Корнієнко (1867-1904), ім'я якого увійшло в скарбницю національного мистецтва як одного з кращих ілюстраторів твору класика української літератури І. Котляревського поеми «Енеїда».

Літературна спадщина В. Корнієнка – це вісім поезій, які були опубліковані у збірнику «Перша ластівка» (Херсон, 1905) та оповідання-казка «Запорозький клад». Якщо у поетичних творах автор замислюється над долею козацтва та його нащадків, то у казці волелюбні мотиви запорожців звучать із уст січовика-характерника Петра Сокола як святий заповіт нескорених синів українського народу. Переїнявши історією легендарного козацтва, всотавши перлини запорозького фольклору, автор у своєму творі намагається розкрити таємницю, що інтригувала не одне покоління – де ж заховані скарби запорожців, як і кому вони можуть відкритися. Адресуючи казку молодим читачам, дбаючи, щоб вони вивчали і знали історію свого народу, землі, де вони народилися і живуть, і переконати їх, що це і є той справжній скарб, який потрібно шукати, він занурює їх в героїко-фантастичні події минулого через головного героя Василька, що живе на хуторі Ярок на славнім Запорозжжі, де річка Самара вливається в Дніпро. Якраз йому, а не шукачам скарбів, що прагнуть до збагачення, випадково відкривається загадковий льох з підземними ходами, де за десятьма дверима його прадід, запорозький характерник Петро Сокіл своїми чарами оберігає козацькі реліквії, залишені нащадкам: шаблю кошового отамана І. Сірка, булаву гетьмана Б. Хмельницького, облаштунки гетьмана І. Мазепи, разом з тим зберігаючи пам'ять про славне лицарство. Переповідаючи правнукові сторінки пережитого ним героїчного минулого, дідусь запевняє його, що Україна має в собі велику духовну силу, котру ніщо в світі не зламає.

В.О. Корнієнко присвятив казку своєму племінникові Василькові, залишаючи йому й іншим молодим читачам у спадок високодуховний твір про невмирущу силу українського народу, як заповіт. За життя В. Корнієнко не зміг його видати. Датований 17 лютого 1901 р., він набув поширення серед південноукраїнських просвітніх громад у рукописному вигляді. Перше видання твору з'явилося у Катеринославі (1919) [11], друге – в серії бібліотеки «Молодим козакам» (1923).

Широку літературну діяльність розгорнув на Катеринославщині видатний український письменник, педагог, літературознавець Борис Дмитрович Грінченко (1863-1910), перетворивши глухе шахтарське село в один із духовних центрів українського літературно-громадського життя, залучаючи до художньої творчості дітей і дорослих. Протягом шести років (1887-1893) він проживав у слободі Олексіївка Слов'яносербського повіту (нині Луганської обл.) разом з дружиною, українською письменницею Марією Загірньою та донькою Настею. Тут він працював народним вчителем у приватній земській школі відомої діячки народної освіти Христини Алчевської. Як педагог Б. Грінченко відзначався глибоко прогресивними переконаннями, піддавав різкій критиці самодержавну систему освіти, обстоював зв'язок навчання з життям народу. З-під його пера тут заявила ціла низка оповідань для дітей («Зустріч», «Украла», «Каторжна», поема «Смерть отаманова» та ін.). Новим словом в українській прозі, де вперше правдиво розповідалось про життя і побут донецьких шахтарів, про тяжкі умови їхньої праці, скалічені долі дітей стали оповідання «Батько та дочка» і «Панько». Щирим гуманізмом пройняті оповідання, героями яких є діти, – «Кавуни», «Грицько», що стали важливим внеском в розвиток дитячої літератури. Твори письменника у цей час друкувалися, в основному, на сторінках галицьких періодичних видань («Зоря», «Зеркало», «Дзвінок») та у видавництвах Львова, Києва та Харкова. На Східній Україні вони з'явилися завдяки послабленням цензури після революції 1905-1907 рр.

Велика заслуга Б. Грінченка і як автора двох рукописних підручників. Укладені ним «Українська граматка» та «Рідне слово» (спільно з М. Грінченко) були першими україномовними підручниками в підросійській Україні, які писалися ще у 1880-х рр. в Олексіївці, а видані і дійшли до школярів тільки після революції 1905-1907 рр. У 1917 р. київське видавництво «Криниця» перевидало «Українську граматку», яка вперше побачила світ ще за життя автора (1907). Роль своєї рідної шкільної програми виконувало звернення автора до вчителів: «Склав я цю програму ще року 1888-го, будши на селі вчителем. Тоді не вільно було друкувати ніяких українських книжок до науки дітям чи дорослим; через те я сам написав усю «Граматку» друкованими літерами та й учив по її читання і писання свою дитину та чужих дітей, бажаючи, щоб рідною мовою озивалася до їх наука». Підручник відзначався настільки високими якістьми, що його використовували ще й у 20-ті роки, доповнивши текстом «Інтернаціоналу». У 1912 р., вже після смерті Б. Грінченка, київське видавництво «Український учитель» видрукувало другу книгу письменника «Рідне слово». Складаючи читанку, педагог дотримувався такої ж системи, як і К. Ушинський у «Родном слові».

1917-1918 рр. – найбільш плідотворний в розвитку та популяризації української книжки на Катеринославщині час. Великою популярністю серед читачів губернії та за її межами користувалися твори А. Кашенка, І. Труби, Ольги та Михайла Кривинюків, Т. Митруса, К. Котова, Л. Біднової, М. Кузьменка, П. Темченка. Саме вони виводять на новий рівень українську

дитячу літературу краю у перші пореволюційні роки, наслідуючи традиції перших українських дитячих письменників, збагачуючи її оригінальними прозовими творами, художніми перекладами на українську мову дитячих творів класиків світової літератури, розгорнувши широку книговидавничу діяльність, заснувавши власні видавництва, залучаючи до співпраці талановитих художників-ілюстраторів. Їх подвижницька праця своєю значимістю переросла і вийшла за регіональні рамки, ставши подією загальноукраїнського рівня.

У першій третині ХХ ст. історичними оповіданнями та повістями українського письменника, просвітнього та культурного діяча А.Ф. Кащенка (1858-1921) з історії запорозького козацтва («Запорозька слава», «На руїнах Січі», «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове», «Великий Луг Запорозький», «Над Кодацьким порогом», «Гетьман Сагайдачний», «Кость Гордієнко-Головка – останній лицар Запорожжя»), написаними в запальному романтичному стилі, зачитувалися дорослі й діти. Засноване ним «Українське видавництво в Катеринославі» протягом 1917-1919 рр. видало біля 40 видань творів письменника. Автор був переконаний, що на українську молодь саме історичні оповідання, написані рідною мовою, справляють велике враження і виховують у них патріотичні почуття.

В його творах дуже багато автобіографічного. Зокрема, в оповіданні «Гетьманське урочище» («Згадки про Сагайдачне») письменник думками повертається в дитячі роки і детально описує свої перші враження від двох мандрівок через дніпрові пороги з лоцманами, ночівлю в найулюбленішому на все життя урочищі Сагайдачного та розповіді діда Харька про славного гетьмана Сагайдачного, випадкове знайомство з історією України з книжок М. Маркевича та Д. Бантиш-Каменського, з ризиком для життя полювання на загадкових полозів. Мрії дитинства поїхати до Америки і відкрити новий світ назавжди були забуті після цих захоплюючих мандрівок по рідних місцях, напоєних героїкою запорозького лицарства. Оповідання «Згадки про Сагайдачне та його околиці», «Мандрівка на Дніпрові пороги» з підзаголовком «для юнацтва з малюнками» перевидавалися не один раз.

Своєрідним підсумком багаторічної натхненної праці митця і дослідника стала ґрунтовна, «написана для народу» історія українського козацтва – «Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове». Цей твір став творчою вершиною його історичної публіцистики. Книжка вийшла трьома виданнями (1917, 1918, 1919). Письменник був добре знайомий з історичними працями Д. Яворницького, М. Грушевського, А. Скальковського, В. Антоновича, М. Костомарова, але він ставив собі за мету не написати книгу з історії козацтва, а белетризований, розрахований на масового читача, дітей та юнацтво, художній твір, який би сприяв образному сприйманню історії Запорозької Січі від самого її початку до ганебного знищення царським урядом та долею козацтва після її руйнування. Художнє оформлення книги виконав катеринославський художник М. Погрібняк. Творчість А. Кащенка, яка несла просвітницьку місію і не давала приспати національну свідомість, замовчувалась в роки культу особи і застою, а «традиції контрреволюційної кашченківщини» викорінювалися до 1990-х рр.

Незабутню сторінку в розвиток української дитячої літератури на Катеринославщині вписала Ольга Петрівна Косач-Кривинюк (1877-1945), молодша сестра Лесі Українки, перекладач, бібліограф, етнограф, лікар за фахом, яка протягом 1910-1922 рр. мешкала разом зі своєю родиною в Лоцманській Кам'янці, тоді передмісті Катеринослава. Встановлений за нею гласний нагляд поліції і належність до неблагонадійних не давали можливості працювати на рідній Волині. Завдяки протекції директора краєзнавчого музею Д. Яворницького вона працювала на посаді ординатора патронажу губернської земської лікарні. З цього часу Катеринослав майже на десятиріччя увійшов у життя і творчу діяльність великої родини Косачів, а будинок у Лоцманській Кам'янці став ще одним «родовим гніздом», як хутір Зелений Гай та Колодажне.

Разом з чоловіком Михайлом Кривинюком Ольга Петрівна підтримувала будь-яку громадську справу, що сприяла відродженню національної культури, входила до ради та видавничої комісії товариства «Просвіта». У реєстрових списках членів «Просвіти» значиться ім'я її сина, Михайлика, якого з дитинства батьки виховували свідомим українцем.

Знання іноземних мов дозволяло Ользі багато перекладати. Заснувавши у Катеринославі власне дитяче видавництво «Слово» (1917-1918), подружжя наполегливо працювало над перекладами на українську мову з англійської, французької, чеської, російської творів Ч. Діккенса («Різдвяна пісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами»), Д. Лондона, А. Доде, В. Гюго, Ж. Занд («Дуб-говорун»), Ш. Перро («Чарівні казки»), С. Томпсона («Бінго», «Зайцеві пригоди», «Оповідання для дітей»), Р. Кіплінга («Той кіт, що ходив, де хотів», «Слонення»), П. Лотті («Горе старого каторжника»), Г.-Х. Андерсена («Садочок. Вельможні та прості. Свинка-скринька»), Я. Карафіята («Про те, як один хлопець оповідав казку, та й не скінчив»), В. Бенеша («Дога»), К. Ербена («Щастя й розум»), Ж. Верна («Мандрівка до осередку землі»), О. Уайльда («Щасливий принц»), «Чеських оповідань для дітей», І. Тургенева та ін. Протягом 1917-1920 рр. книги цих авторів побачили світ у Катеринославі, а окремі їх твори друкувалися на сторінках українського часопису для дітей «Молода Україна». Це були казки та оповідання для дітей, часто ілюстровані малюнками місцевого художника М. Погрібняка. Їх видання було неоціненним внеском у поширення знань з світової літератури, в першу чергу, серед дітей та юнацтва Катеринославської губернії. Склад видавництва містився по вулиці Поліцейській, 59, в будинку поміщика Мізка (нині – Шевченка, 59), де в одному з приміщень на першому поверсі містилася українська книгарня з однойменною назвою «Слово», власниками якої були Дмитро та Марія Лисиченки.

Сприяючи популяризації творів української літератури, і в першу чергу, для дітей, О. Кривинюк видала у Катеринославі твори Олени Пчілки «Байки. Для сім'ї і школи», «Книжка-різдвянка. Для дітей. Оповідання й вірші», читанку «Зелений гай. Віршики й казки з малюнками для дітей», а також книжку Грицька Григоренка (Олександри Судовщикової, дружини Михайла Косача) «Дітки. Збірничок для дітей». Саме у Катеринославі нею були

надруковані «Стародавня історія східних народів» – підручник, написаний ще 19-річною Лесею Українкою для своїх молодших братів і сестер, та перше окреме видання її драматичної поеми «Бояриня», довгий час забороненої цензурою.

Восени 1921 р. через тяжкі матеріальні умови, викликані громадянською війною, Косачі виїхали до Могилева-Подільського, залишивши у Катеринославі рукописний архів Лесі Українки і велику власну бібліотеку, сліди якої загублені.

Майже десять років (1907-1919) проживав у Катеринославі письменник, педагог, інженер-технолог, активний діяч міської «Просвіти» Іван Михайлович Труба (1878-1950). За доби Центральної Ради у короткий час української державності він займав посаду комісара народної освіти Катеринославської губернії, сприяв українізації шкільної справи в краї, заснував дитяче видавництво «Стежка додому».

Велика заслуга І. Труби у виданні шкільної хрестоматії «Початкова читанка. Стежка додому» (у 1917-1918 рр. окремими виданнями вийшли три частини), складеної для українських початкових шкіл Катеринославською спілкою вчителів під його редакцією. До навчального посібника увійшли зразки українського фольклору, твори класиків української літератури – І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Манжури, Панаса Мирного та ін., переклади творів Л. Толстого та зарубіжних авторів Г. Х. Андерсена, братів Грімм, підібрані за тематичним спрямуванням так, щоб виховувати у дітей почуття любові до рідного краю, його історії, культури, народних звичаїв, рідної мови, національної самосвідомості, милосердя, поваги до людської праці. Дванадцять власних оповідань І. Труба вмістив у другій частині читанки – «Перед Різдвом», «Засівальники», «Звіздоноси», «Клечана неділя», «На Івана Купала», в яких ведеться розповідь про народні свята, обряди, звичаї. Примірник 3-ої частини читанки передав музеєві Борис, старший син І. Труби [16].

Серед літературної спадщини І. Труби – казки для дітей «Як гриби збирались воювати з жуками» (спільно з М. Кузьменком), «Пан Коцький», переклади казок Г. Х. Андерсена «Соловей», «Ялинка», «Царівна на горошині», Бр. Грімм «Дід з онуком», «Три пряшки-тіточки», В. Гауфа, Бехштейна, оповідання «Подорож на села», «У просвіті» та інші. Першими слухачами творів були діти Івана Михайловича – Борис, Олеся, Тарас, названі на честь українських письменників Б. Грінченка, Лесі Українки, Т. Шевченка. Окремими виданнями твори виходили в Катеринославі протягом 1917-1918 рр. в серії «Дитяча бібліотека» в українському видавництві «Стежка», заснованому І. Трубою. Знаходилося воно на вул. Пороховій, 22 (нині – Кавалерійська, 22), в будинку, де мешкала родина Труби, у великому підвальному приміщенні, вхід до якого був з однієї з кімнат 1-го поверху. Свою діяльність видавництво продовжило на еміграції (Катеринослав – Відень, 1918-1922), куди з приходом до влади більшовиків І. Труба змушений був переїхати, сподіваючись на повернення.

Побудований за проектом самого господаря в оригінальному стилі українського модерну, будинок став об'єднуючим центром передових сил

міста, які активізували свою діяльність в напрямі українського відродження в перші пореволюційні роки. Саме тут обговорювалися й вирішувалися плани видавництва перших шкільних підручників українською мовою і творів для дітей, які з 1917 р. почали видаватися в Катеринославі у започаткованих «Просвітою» та її діячами книжкових видавництвах: «Видання т-ва «Просвіта», «Українське видавництво в Катеринославі», «Слово». Серед них посібник «Дошкільне виховання» та збірка віршів для дітей дошкільного віку «Дзельень-Бом!» Софії Русової, «Українська граматика для позашкільного навчання і недільних шкіл», складена вчителями, членами товариства Олександрівської «Просвіти» та ін. Придбати ці видання можна було в книгарнях Катеринослава «Слово» (вул. Поліцейська, 36) та М. Лозинської на Проспекті (в приміщенні колишньої «Книжкової лавки Єгорових»), а також в українських книгарнях Києва, Львова, Одеси, Полтави, Петербурга.

До участі у видавничій діяльності І. Труба залучав багатьох педагогів, письменників, громадських діячів. Серед них – художник, учень О. Сластіона, активний діяч катеринославської «Просвіти» Микола Степанович Погрібняк (1885-1965) [5]. Як митець книжкової графіки, М. Погрібняк працював переважно над українською дитячою книжкою, оформлював дешеві книжечки для народного читання, майже всі видання письменників-просвітян, які виходили в Катеринославі протягом 1916-1920 рр. Книжки в його оформленні відрізнялися своїм національним підґрунтям, мали давню українську традицію книгодруку. Серед них – «Народні казки» І. Рудченка, збірник дитячих пісень «Барвінок», січеславське видання «Кобзаря» Т. Шевченка, «Словник української мови» Д. Яворницького, альбом для розмальовування «Малюйте, діти!», серія народних казок про звірів, упорядкованих П. Єфремовим та ін. М. Погрібняк є автором не тільки художнього оформлення, а й текстів дитячих книжок: «Дід та баба», «Пісня про гарбуз» (1924), «Сім'я тварин» (1925), «Посуд» (1926) та ін.

Всі ці позитивні зрушення у видавничій справі пройшли складний шлях, попри залежність видавничої діяльності від державної політики у соціальній та культурній і мовній сферах, а також її тісний зв'язок з усіма суспільно-політичними процесами, що відбулися в Україні. Твори катеринославських письменників увійшли до антології літератури для дітей та юнацтва Придніпров'я «Сяєво жар-птиці» [3, с.14-179] та шкільної хрестоматії «Літературне Придніпров'я» [4, с. 309-763], експонуються на виставках у літературному музеї. Найбільше вони приковують увагу найголовнішої аудиторії музею – дитячої.

Бібліографічні посилання:

1. Быков Н. Воспоминание об А.И. Егорове // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Вып. 10. – Екатеринослав, 1910. – С. 97-98.
2. Быков Н. Ив. Ив. Манжура, украинский этнограф и поэт (1851-1893) // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Вып. 6. – Екатеринослав, 1910. – С. 13-37.
3. Василенко Н. Катеринославські письменники – дітям (1883-1910-і рр.): Українська дитяча книжка в Катеринославі (передмова, біографічні довідки та твори авторів) / Сяєво

жар-птиці. Антологія літератури для дітей та юнацтва Придніпров'я (1883-2008 рр.): Упорядники та автори передмови І. Прокопенко, Леся Степовичка. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 14-179.

4. Василенко Н. Літературно-мистецьке життя Катеринославщини в другій половині XIX – на початку XX століття / Літературне Придніпров'я: навч. посібник з хрестоматійними матеріалами. В. 2-х томах. Том I. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 309-763.

5. Василенко Н., Мазуренко І. На українському ґрунті (Книжкова графіка Миколи Погрібняка у зібраннях ДІМ, ДХМ та приватних колекціях) / Видатні особистості. Музейна персоналістика (Матеріали обласної музейної наукової конференції, випуск 10). – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2008. – С. 88-97.

6. Гринченко Б. К вопросу о журнале для детского чтения в земской народной школе // Земский сборник Черниговской губернии. – 1895. – № 4-5. – С. 27-50.

7. Єфремов С. В тісних рямцях. Українська книга в 1798-1916 рр. / Єфремов С. Вибране: Ст. Наук. розвідки. Моногр. / Упоряд., передм. та прим. Е. Соловей. - К., 2002. – С. 152-180.

8. Жар-птиця, або З паном не братайся, в прийма не бери і жінці правди не кажи. Оповідання А. Торішнього. Видання друге. – Катеринослав: Друкарня Н. Я. Павловського, 1884. – 16 с.; Жар-птиця, або З паном не братайся, в прийма не бери і жінці правди не кажи. Оповідання А. Торішнього. До 130-річчя від дня видання (1883-2013). Вид. 3-тє, доп. / Упорядн.: Н. Василенко, І. Голуб; Передм. та адапт. тексту Н. Василенко. – Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2013. – 28 с.

9. Калічка Іван. Лиха Година. Великоденне оповідання: (з народних уст). – Катеринослав: Товарищество «Печатня С. П. Яковлева», 1886. – 20 с. /ДНІМ. КН-5326/.

10. Калічка Іван. Як чорт шматочок хліба одслужував: (з народних уст). – Катеринослав: Видання К. Єгоровой. Тип. Товарищества «Печатня С. П. Яковлева», 1885. – 16 с.

11. Корнієнко В. Запорозький клад. Казка. З малюнками І. Стеценка. Вид. 2-е. Українське видавництво в Катеринославі. № 38. – Катеринослав, 1919. – 28 с.: ілюстр.

12. Лисиченко Д. Короткий огляд української видавничої діяльності, преси та книготоргівлі на колишній Катеринославщині // Бібліологічні вісті. – 1930. – № 2, 3.

13. Манжура Ів. Первые наследники запорожских земель // Катеринославский юбилейный листок. – 1887. – № 4. – С. 31-33.

14. Манжура Іван. Трьомсин Богатир: Казка. З малюнками худ. І. Стеценка. – Катеринослав: Друкарня І. Вісьман та І. Мордхілевич, 1917. – 72 с. /ДНІМ. КН-6919/.

15. Русова С. Ф. Українські дитячі книжки // Світло. – 1913. – Кн. 4. – С. 43-47.

16. Стежка додому. Початкова читанка. Складена і пристосована для українських початкових народних шкіл Катеринославською спілкою вчителів під редакцією і орудою І. М. Труби. Частина III. Видання Шкільного Відділу Катеринославського Губерніального Земства. Катеринослав, 1918. – 219 с. /ДНІМ. КН-7436/.

17. Трьомсин Богатир. Казка. Написав Іван Манжура / Дніпрові хвилі. – Катеринослав, 1913. – № 3. – С. 36-38; № 4. – С. 53-57; № 5. – С. 70-72; № 7. – С. 100-102; № 8. – С. 115-116; № 9. – С. 140-142; № 11-12. – С. 181-182; № 13-14. – С. 204-208; № 15-16; № 17. – С. 259-260.

18. Трьомсин Богатир: українські народні казки Нижньої Наддніпрянщини / Упорядк., вст. ст., адапт. текст. та прим. Н. Василенко, Л. Іваннікової; худож. С. Ковика-Алієв. – Дніпропетровськ: Січ, 2011. – 359 с.: ілюстр.

Надійшла до редколегії 15.04.2014.